

РОЗДІЛ 4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДИК НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ III-IV РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

УДК 378. 46: 811. 1/2

Л.М. Айзенбарт
м. Дрогобич, Україна

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Постановка проблеми. Загальновизнаним є той факт, що культура — це складний феномен, котрий визначає систему ціннісних орієнтацій як суспільства загалом, так і окремої особи як носія певної культури. Національні культури, як відомо, формуються у самотутніх, неповторних, специфічних природних та соціальних умовах. Ігнорування зазначених особливостей призводить до спотворення автентичних уявлень і формування певних стереотипів. Власне тому порівняльне вивчення різноманітних культур передбачає наявність як механізму культурних універсалій, так і розгляд параметрів кожної національної культури в етнічному аспекті.

Оскільки будь-яка культура невіддільна від її носіїв, зрозуміло, що вона знаходить унікальне відображення в їх мові. З огляду на це стратегічною метою оволодіння іноземними мовами визнано залучення особистості до іншої культури та участь у діалозі культур. Необхідно пам'ятати, що формальне засвоєння іноземної мови без урахування її культурного компонента спричинить яскраво виражену невідповідність мовленнєвої поведінки того, хто вивчає цю мову, порівняно з її носієм.

Сучасні суспільні проблеми знаходять своє безпосереднє відображення у системі вітчизняної школи, у т.ч. опанування іноземних мов майбутніми педагогами. У зв'язку з інтеграцією України у світовий економічний та культурний простір, що зумовлює розширення та якісну зміну її міжнародних контактів, володіння іноземною мовою стало однією з головних умов затребуваності фахівця на ринку праці. Специфіка процесу навчання іноземної мови характеризується не тільки тим, що забезпечує знання та формує відповідні навички і вміння, а й безпосередньо впливає на формування особистості. З огляду на це проблема ефективного оволодіння іноземною мовою набула нових пріоритетів. Зокрема у методиці її викладання у ВНЗ наголошується на необхідності формування мовця нового типу — комунікативно активної особистості, здатної забезпечити адекватне міжкультурне спілкування.

Для успішної реалізації такої комунікації її учасники мають враховувати лінгвістичні та психологічні особливості цього процесу, а також володіти міжкультурною компетенцією. Остання нетотожна комунікативній компетенції і властива тільки медіатору культур — особистості мовця, котрий опанував особливості як різних культур, так і їх взаємодії. Міжкультурна компетенція — це здатність мовця «вийти за межі» власної культури і стати своєрідним посередником між культурами, не втрачаючи при цьому своєї ідентичності.

Сучасні методисти акцентують на необхідності посилення прагматичних аспектів вивчення іноземної мови. Ідеться не просто про її знання, а про вміння використовувати їх у

реальному спілкуванні, тобто про практичне володіння мовою, про розвиток міжкультурної компетенції.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання теорії міжкультурної комунікації висвітлені у наукових дослідженнях П. Донця [6], С. Тер-Мінасової [9]; концепції діалогу культур представлені М. Бахтіним [1], В. Біблером [2] та ін.; аналіз комунікативних труднощів між представниками різних культур та стратегій їх подолання переважно належить зарубіжним вченим (У. Гудікунст [14], Т. Ларіна [7], Е. Холл [15], Г. Хофстеде [16]); процес формування міжкультурної компетенції студентів у ВНЗ розкрито Р. Гришковою [5].

Мета статті — розкрити поняття «міжкультурна компетенція», теоретично обґрунтувати актуальність її формування у студентів, котрі вивчають іноземну мову.

Виклад основного матеріалу. Нині іноземна мова трактується як інструмент полікультурного розвитку особистості. З огляду на це формування міжкультурної комунікації студентів проголошено пріоритетним напрямом системи вітчизняної освіти. Знання або незнання соціокультурного контексту може виявитися вирішальним чинником під час комунікації з носіями певної мови й культури. У зв'язку з цим виникає необхідність формування у студентів міжкультурної, або соціокультурної компетенції, яка включає загальнокультурний, країнознавчо маркований, культурознавчий, лінгвокультурознавчий, соціолінгвістичний та соціальний різновиди. Як зауважила, російська дослідниця О. Тімашева «міжкультурна компетенція — це адекватне порозуміння двох учасників комунікативного акту, котрі є представниками різних культур» [10, с. 26].

Як ми вже зазначали, саме міжкультурна компетенція співрозмовників забезпечує успішну комунікацію між представниками різних культур, їх продуктивну взаємодію на засадах глибокого усвідомлення специфіки й ідентичності кожної культури. Науковець Г. Малецьке, «міжкультурні відносини розуміють як взаємини між учасниками, котрі використовують не лише власну систему кодування, норми, установки і форми поведінки, усталенів рідній культурі, а й інші системи кодування, норми, установки та правила поведінки». А звідси найважливішою метою міжкультурної комунікації є розшифрування, чи декодування іншої культури, тобто розуміння поведінки її носія. Висвітлення проблем міжкультурної комунікації започаткував у своїх наукових роботах американський дослідник Е. Холл, котрий, зокрема, стверджував, що культурі слід навчатися, а отже, її необхідно викладати [8].

Підкреслимо, що міжкультурна компетенція — це теоретична обізнаність та практичний досвід щодо певної культури, які ґрунтуються на відповідних знаннях та вміннях, здатності здійснювати міжкультурне спілкування завдяки взаєморозумінню комунікантів, і досягати зрештою позитивного для двох сторін результату спілкування (Г. Елізарова).

Щоб проаналізувати характеристики міжкультурної компетенції, наведемо думки сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, К. Кнапп і А. Поттхофф наголошують на таких її чинниках, як: а) розуміння культурної залежності власного мислення, діяльності й поведінки, в т. ч. комунікативних; б) здатність і готовність до прийняття міжкультурної перспективи; в) знання галузей рідної та іноземної культур, у рамках яких вони відрізняються; г) усвідомлення основних принципів міжособистісної комунікації; ґ) володіння певними комунікативними стратегіями (компенсаторними, ідентифікації й аналізу непорозумінь під час спілкування їх уникнення і з'ясування причин) [18, с. 84-85].

Крім того, Т. Гринкевич, зі свого боку, до вказаних характеристик додає ще й такі вміння: 1) орієнтуватися у феноменах іншого способу життя, іншої свідомості і системи почуттів, ієрархії цінностей; 2) будувати взаєморозуміння у процесі спілкування; 3) бути сприйнятливим до нових ідей та мати об'єктивний погляд на реалії, сприймаючи власний досвід як один із багатьох можливих варіантів їх тлумачення; 4) усвідомлювати й розуміти факти іншої культури, порівнювати їх з власним світоглядом і культурним досвідом; визнавати та приймати спільне й відмінне між ними; 5) шукати взаєморозуміння через компроміс, поєднуючи різні позиції співрозмовників; 6) фокусуватися на взаємодії під час спілкування; 7) вчитися толерантно ставитись до всіх співрозмовників, приймаючи та поважаючи їхні погляди [4, с. 104]. У процесі

розвитку міжкультурної компетенції під час іншомовного спілкування Т. Олійник загострює увагу на стимулюванні зацікавленості студентів в опануванні іншої культури та підтримці бажання накопичувати знання про неї шляхом вивчення іншомовних національно-культурних особливостей та зразків поведінки на кожному занятті [19, с. 32].

Велике зацікавлення дослідженням комунікативної компетенції зумовлене домінуванням комунікативного підходу при вивченні іноземних мов. У вітчизняній науці міжкультурний підхід ґрунтується на ознайомленні з особливостями менталітету представників різних культур, їх впливів та взаємодій. Запропонований термін «міжкультурна компетенція», використовуваний при опануванні іноземних мов, тісно пов'язаний із комунікативною компетенцією, проте не вживається як термін для позначення здатності керувати міжкультурним спілкуванням у широкому сенсі.

Зокрема у багатьох дослідженнях простежуємо термін «іншомовна комунікативна компетенція», що тлумачиться як:

- здатність брати до уваги у мовленнєвому спілкуванні контекстуальну доречність і вживаність мовленнєвих одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій [3, с. 18];
- володіння основними лінгвістичними поняттями, уміннями та навичками, необхідними для розуміння чужих та власних програм мовленнєвої поведінки, які адекватні цілям, сферам, ситуаціям спілкування (стилі мовлення, типи і способи зв'язку речень у тексті, аналіз тексту), а також наявність комунікативних навичок [11, с. 6].

При визначенні іншомовної комунікативної компетенції науковці комбінували когнітивний, лінгвістичний, біхевіористичний, функціональний та інші підходи. Хронологічно комунікативний підхід до вивчення іноземних мов і, отже, увиразнення характеристик іншомовної комунікативної компетенції був започаткований у західних країнах. Така ситуація цілком природна, оскільки «більш відкриті» західні суспільства усвідомили потребу у спілкуванні представників різних культур набагато раніше, ніж у радянській закритій освітній системі, в рамках якої розвивалася українська педагогіка.

Проте, зазначимо, що за останнє десятиліття комунікативний підхід до вивчення іноземної мови не тільки розвивався і модифікувався, а й зазнавав серйозної критики за його нібито «стерильність», «відірваність від реальної дійсності», яка проявлялася в тому, що типові комунікативні ситуації найчастіше включали моделювання ритуальних актів повсякденного спілкування, вокабуляр відбирався з огляду на частотність його вживання, мовленнєві форми і структури вивчалися на основі письмових діалогів [17, с. 2-5]. У ситуації реального спілкування з носіями іншої мови комунікативний підхід виявив певні недоліки міжкультурної компетенції тих, хто вивчає іноземну мову, спричинені недостатнім пізнанням культурної складової іншомовного суспільства.

Щоб краще зрозуміти суть міжкультурної компетенції слід, звернути увагу на співвідношення її комунікативної складової у носія мови і того, хто її вивчає. Для з'ясування цього питання необхідно розмежувати навчання іноземної мови: а) як другої мови (English as a Second Language), що здійснюється в іншомовному іноземному середовищі та поширюється, як правило, на тих людей, які прибули в країну, мову якої вивчають, із метою довготривалого навчання і/або постійного проживання; б) як іноземної мови (English as a Foreign Language), в умовах ізоляції від природного культурного середовища її носіїв. В українській системі вищої освіти простежуємо винятково навчання другого типу.

Орієнтація на носія мови, тобто на зовнішні прояви його культурної ідентичності, дає змогу студентові навчитися швидко і правильно розмовляти іноземною, розуміти її, включаючи буквальні, переносні, метафоричні та інші значення висловлювань. І навпаки — ігнорування культурного компонента, недостатнє володіння міжкультурною компетенцією призводять до відсутності очікуваного продукту комунікації як ефективного результату міжкультурного спілкування.

До речі, певною мірою труднощі у розвитку міжкультурної компетенції студентів спричинені відмінностями між поняттями «комунікація» і «спілкування». Досліджуваний нами

мовленнєвий феномен збігається з іншомовною комунікативною компетенцією власне у комунікативному вимірі, що передбачає передачу знань різного рівня, готовність і здатність сприймати відповідну інформацію і відтворювати її, але відрізняється від останньої додатковими компонентами, які базуються на врахуванні проєкцій культури на сферу спілкування.

Іншомовна комунікативна компетенція не є ідентичною до комунікативної компетенції носія певної іноземної мови. Виокремимо основні відмінності між двома згаданими видами компетенції: набагато вищий рівень її розвитку у носія мови. Із цього приводу, скажімо дослідник М. Вугам (М. Байрам) наголошує: «Ті, хто вимагає від студентів, котрі вивчають іноземну мову, майстерного рівня володіння нею, притаманного освіченим носіям, ігнорують умови, в яких вивчається мова» [12, с. 11]. Цілком очевидно, що способи оволодіння носієм і тим, хто вивчає її як іноземну, різні. У першому випадку відбувається засвоєння або опанування рідної мови природним, здебільшого несвідомим шляхом, а у другому — її вивчення зазвичай має усвідомлений характер. Окрім того, носії мови сприймають величезні об'єми інформації через рідномовну систему освіти, засоби мас-медіа та інші джерела, недоступні тим, котрі вивчають її як іноземну. Відомості, почерпнуті з рідномовного культурного середовища, безумовно, суттєво впливають на рівень розвитку комунікативної компетенції носія (детальніше про це — у дослідженні М. Вугам (М. Байрам) та С. Morgan (С. Морган) «Teaching and learning language and culture» «Викладання і навчання мови і культури» [13, с. 48]. Відмітні психологічні механізми використання мови як рідної та як іноземної. Зокрема, при вивченні нерідної мови атрибуція культурно-пов'язаних значень здійснюється на основі рідної культури. Значною мірою відрізняються також ступені усвідомленості мовленнєвих дій.

На нашу думку, перелічені докази дають підстави для висновку, що природа, компонентний склад і структура іншомовної комунікативної компетенції суттєво відрізняються від аналогічних чинників у рідній мові.

Висновки. Безумовно, найефективнішим засобом формування міжкультурної компетенції того, хто вивчає іноземну мову, є і його перебування у країні, що є батьківщиною цієї мови, глибоке свідоме «занурення» в її культуру, традиції, звичаї тощо. На жаль, далеко не всі студенти та викладачі в нашій країні мають таку можливість. Власне тому і необхідний актуальний пошук ефективних шляхів розвитку міжкультурної компетенції поза мовленнєвим середовищем. Нагадуємо, що технологічні інновації ХХІ століття значно розширили можливості міжкультурного особистісного спілкування. З огляду на це використання засобів електронної комунікації є особливо цінним при вивченні мови, оскільки суттєво збільшує комунікативний потенціал мовця, дає йому змогу набути практичних навичок реального спілкування.

На нашу думку, **перспективи майбутнього дослідження** повинні включати вивчення передового досвіду зарубіжних фахівців із питань міжкультурної компетенції при вивченні іноземної мови, а також подальше увиразнення ролі й функцій викладачів вітчизняних вищих навчальних закладів у цьому важливому процесі.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества [электронный ресурс] / М. М. Бахтин. — М. : Искусство, 1986. — 445 с. — Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/815781/>.
2. Библер В. С. Культура. Диалог культур: опыт определения / В. С. Библер // Вопр. философии. — 1989. — № 6. — С. 31-43.
3. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. — 1985. — № 2. — С. 17-24.
4. Гринкевич Т. Personality in multicultural society / Т. Гринкевич // Иноземні мови в навчальних закладах. — 2006. — № 2. — С. 102-105.
5. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей : монографія [Електронний ресурс] / Р. О. Гришкова. — Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. — 424 с. — Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=9&b=14>.
6. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации : научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики [электронный ресурс] / П. Н. Донец. — Х. : Штрих, 2001. — 386 с. — Режим доступа : http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=777855.

7. Ларина Т. В. Этностилистика в ее коммуникативном аспекте / Т. В. Ларина // Известия РАН. — 2007. — С. 3 — 17. — (Серия литературы и языка ; том 66, № 3).
8. Рот Ю. Межкультурная коммуникация. Теория и тренинг : учебно-методическое пособие [электронный ресурс] / Ю. Рот, Г. Коптельцева. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. — 223 с. — Режим доступа : <http://rucont.ru/file.ashx?guid=8b210a3d-2459-4280-9a75-73d4371a2982>.
9. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация : учеб. пособ. [электронный ресурс] / С.Г. Тер-Минасова. — М. : Слово / Slovo, 2000. — 624 с. — Режим доступа : http://www.zipsites.ru/books/yazyk_i_mezhkult_kommunikatsiya/.
10. Тимашева О. В. Введение в теорию межкультурной коммуникации : учеб. пособ. / О. В. Тимашева; Ун-т Рос. акад. образования. — М. : Изд-во УРАО, 2004. — 192 с.
11. Федоренко Ю. П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Ю. П. Федоренко. — Луцьк, 2005. — С. 6-7.
12. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence / M. Byram // Clevedon : Multilingual Matters Ltd., 1997 — 121 p.
13. Byram M., Morgan C. Teaching and learning language and culture / M. Byram, C. Morgan — Clevedon, Philadelphia, Adelaide : Multicultural Matters Ltd. — P. 194-219.
14. Gudykunst William. B. Bridging Differences. Effective Intergroup Communication [Електронний ресурс] / William. B. Gudykunst. — Thousand Oaks, Calif. ; London : SAGE, 2004. — 425 p. — Режим доступа : <http://www.sagepub.com/books/Book226056>.
15. Hall E. The Silent Language [Електронний ресурс] / E. Hall. — NY : Doubleday, 1959. — Режим доступа : <http://www.collegetermpapers.com/viewpaper/1303715109.html>.
16. Hofstede G. H. Culture's consequences: international differences in work — related values [Електронний ресурс] / G. H. Hofstede — London : Sage Publications, 1980. — 475 p. — Режим доступа : https://encrypted.google.com/books?id=Cayp_Um4O9gC.
17. Kaikkonen P. Intercultural learning through foreign language / P. Kaikkonen, C. N. Candin // Experiential Learning in Foreign Language Education. — London; New York, Longman, 2001. — P. 1-7.
18. Knapp K. Interkulturelle Kommunikation / K. Knapp, Potthoff A. // Zeitschrift fur Fremdsprachenforschung. — 1990. — № 1. — P. 62-93.
19. Oliynyk T. I. Raising cross-cultural awareness through English language teaching / T. I. Oliynyk // Іноземні мови. — 2008. — № 4. — С. 29-32.

У статті розглянуто проблему становлення й розвитку міжкультурної компетенції у студентів під час вивчення іноземної мови; охарактеризовано важливість забезпечення комунікативного підходу у навчальному процесі. З'ясовано основні чинники успішного формування міжкультурної компетенції студентів, котрі опановують іноземну мову.

Ключові слова: іноземна мова, іноземна комунікативна компетенція, комунікація, культура спілкування, міжкультурна компетенція.

В статье рассмотрена проблема становления и развития межкультурной компетенции у студентов при изучении иностранного языка; охарактеризованы важность обеспечения коммуникативного подхода в учебном процессе. Выявлены основные факторы успешного формирования межкультурной компетенции студентов, овладевающих иностранным языком.

Ключевые слова: иностранный язык, иноязычная коммуникативная компетенция, коммуникация, культура общения, межкультурная компетенция.

The problem of formation and development of students' intercultural competence in the process of learning a foreign language as well as the importance of applying a communicative approach in the teaching process are regarded in the article. The main factors of successful formation of intercultural competence of students who are learning a foreign language.

Key words: foreign language, foreign language communicative competence, communication, culture of communication, intercultural competence.

УДК 37.036-053.6:78 (043.5)

І.Г. Барановська
м. Вінниця, Україна

МИСТЕЦТВО — ДЖЕРЕЛО ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

Сучасні процеси інтеграції України в світовий та європейський соціокультурний та освітній простір потребують модернізації вищої освіти, головною метою якої — підготовка конкурентноспроможних професіоналів, здатних творчо й продуктивно вирішувати фахові питання, критично мислити, відстоювати свої погляди, зміцнювати знання, вміло застосовуючи їх у практичній діяльності. Демократичні перетворення та суспільні потрясіння в країні призвели до необхідності перегляду педагогічних концептуальних позицій та методичних засад роботи з учнівською та студентською молоддю. Стало очевидним, що соціальна реальність (загострення економічних, політичних і національних суперечностей) принципово змінила стиль життя, механізми взаємовідносин, пріоритети життєвих цінностей та ідеалів людей. Нині зростає роль самосвідомості, перевага надається самостійному вибору, творчості та самореалізації особистості.

Проблема самореалізації особистості є складною та різноплановою через багатоаспектність підходів до вивчення самого об'єкту дослідження. Аналіз досліджень феномену «самореалізація особистості» показав, що філософи давніх часів розглядають самореалізацію як процес участі людини в житті суспільства та природи. Життя людини полягає в її діяльності, оскільки лише у цьому процесі людина виявляє себе, формує та розкриває свої людські потенції, сутнісні сили та якості. Взаємостосунки самотворення і самореалізації пояснюються принципом замовлення зовнішнього через внутрішнє, розробленим С. Рубінштейном. Суб'єкт, самотворячи, самореалізується, самореалізує, самотворює.

Самореалізація людини можлива у будь-якій діяльності (майстрування меблів, проектування будівель, приготування їжі, виготовлення прикрас, написання художніх творів, виховання дітей тощо), де присутній творчий стрижень. Саме у творчості відбувається формування особистості, саме через творчість стає можливим вияв її неповторної індивідуальності. За словами В.Роменця, «творчість це й засіб самопізнання, саморозвитку, це дивовижне дзеркало, в якому відображаються найтонші намагання й очікування людини, найпотаємніші її думки, вся велич її духу, її неповторного «Я»» [7, с. 412]. Становлення, функціонування та реальний вияв художньої творчості відбуваються, коли створюється простір духовної та творчої свободи.

Справжнім суб'єктом життя, відзначає К. Абульханова-Славська, стає та особистість, яка здатна організувати свій життєвий шлях, спрямувати його на досягнення визначених цінностей, на розв'язання завдань самовираження. Водночас, активність особистості втілює залежність відношення до себе, до оточуючих та інших людей до себе [1, с. 37].

На думку І. Беха, відкриття феномену самореалізації підростаючої особистості — це нова сторінка психологічної та педагогічної науки насамперед тому, що людині у процесі її формування і виховання надається новий статус — незалежної, з високим творчим потенціалом особистості, яка, перш за все, має сподіватися на власні сили, розум, енергію. Така педагогічна позиція особливо придатна для виховання здібних і обдарованих учнів [2].

Дослідники І. Булах, І. Ворнюк, Л. Мова, аналізуючи проблему взаємозв'язку творчого потенціалу та самореалізації особистості, розглядають творчість (креативність) як один із системоутворюючих факторів, що впливає та обумовлює самореалізацію особистості. Л. Мова доводить, що специфіка творчої самореалізації особистості у кожній діяльності зумовлена особливостями цієї діяльності, вимогами, які вона висуває до людини та їх поєднанням з індивідуальними характеристиками особистості, що й знаходять своє вираження в індивідуальному стилі діяльності. Самореалізація включає в себе самопроектування, тобто уяву